

מורי ורבי הגאון ר' שמואל ביאלובלוצקי

דברים שאמרת עלי באוניברסיטה פר אילן

מעיד אני עלי שזאת בפי פשטי השטיין בעל פה מלה במלה

1

שנים שלושה ימים אחד אותה שיתח בא ר' שמואל אצלי. שמחתי עליו ודיברתי עמו. בתוך דברים אמר לי, הראני את ספרך. הראיתי לו. כיון שהתחיל קורא אמר לי על פסקא אחת דברים של אחרון הבאת. אמרתי לו, לא מצאתי בראשונים, אמר לי, מרדכי הוא. אותה השנה ישב לו בני שיתחא לפני רבו ולמד באותה המסכת והיה קשה לי להפסיקו. אמר לי ר' שמואל, יש לך מהר"ק? בשורש זה זה מביא את דברי הפרדכי. הרצה לפני את הדברים בעל פה ואני כתבתי על השיר וכשעיינתי את פד נמצאו הדברים מכוונים.

שוב בא ואמר לי, הראני את ספרך. הראיתי לו. אמר לי, שיטת הראב"ד ושיטת הרמב"ם ערבבת. הראיתי לו ספר כלבו שהעתיקתי משם. העמידני על הטעות, ששתי שיטות הן וסותרות זו את זו.

אחר זה חזר וקרא. ראיתי שהוא מוצא קורת רוח מן הספר. הצעתי לו שיעשה עמי. אמר לי, ספרך כבר עשוי, אבל אם אתה רוצה מוכן אני לגלגל עמך בהגהה. אחר דבריו נתגברו ידי והגהתי את הספר מתחילתו ועד סופו, שאם יבוא הוא להגיה לא יתעכב על דברים שניתנו בידי לתקנם. ודרך הגהתי שוויתי אותו לנגדי. והוא שעמד לי לברר כל דבר עד כמה שדעתי מגעת. אחר כמה ימים חזר ובא ובדק את הגירסאות ותיקנן לפי גירסאות מדוייקות והוסיף כמה פרשיות שכתבתי על פיו, כמו שהזכרתי בראש הספר. כשראה שכתבתי עליו הגאון האמיתי ביקש ממני להשמיט את התואר אמיתי. גאון אמיתי, אמר לי, ר' איצ'ל היה. מצטער אני ששמעתי לו ומחוותי. מקום היה עמי לכבדו לפי כבודו ולא עשיתי כן.

באותם הימים שיצא ספרי יצא הוא לליטא לבקר את אמו הי"ד. בכל מכתב שכתב לי משם הזכיר את שבחו של הספר ממה שמעו מפי גדולי ליטא שביקר אותם ובמיוחד מפי הגאון ר' א"ד שפירא מקובנא הי"ד. לא להגדיל את שמי אני מספר דבר זה, אלא כדי לציין את אופיו, שכל הפסקאות שהזכיר שבהם לא הזכיר אף פסקא אחת שהוספתי על פיו. אחר שנים שלושה חדשים חזר לירושלים.

2

מכאן ואילך כל השנים עד שנתבקש לשיבה של מעלה לא זזה ידי מתוך ידו. מוסכם היה בינינו שנעשה ספר שלש רגלים ועוד ספר אחד שכל ישראל צריכים לו. ופבר כינסתי חברים רבים ונכבדים והוא זכר צדיק לברכה חרגם מה שמוכא בספר הזוהר לענין פסח ועומר. ולמה לא עשינו את הספרים? מפני מגבבי ספרים. אחר שיצא ספרי ימים נראים קפצו מגלחי תורה שלא קראו ולא שנו ולא טרחו ולא יגעו ולקחו ממה שיגעתי אני ועשו להם ספרים. אותם מחברים של שוא יש קנו בשינוי מעשה ויש קנו במשיכה ויש שהעתיקו מתוך ספרי ולא הבינו מה העתיקו. כיון שראיתי כל זה אמרתי, אם כך יתקע איוואן בשופר. ומשכתי את ידי מעשיית ספרים. ועדיין אותו גאון עמד בכל כחו ואף אני עדיין בריא הייתי והיה בידינו לתת מכה נפשנו דברים שצריכים להם.

3

אף על פי שוויתרנו על עבודה משותפת לא וויתרנו זה על זה. שתיים שלוש פעמים בשבוע היה מזדמן לי לראותו. פרנסתו היתה דחוקה, בקושי מצא כדי מזונותיו. שמך דבר לא גילה. השתדלתי לפני קברניטי תרבותנו והצעתי לפניהם כל שיש בידי אותו גאון לעשות ולא העליתי כלום. עכשיו שמלאה כל הארץ מחברים בוכה אני על מי שהיה בידו לעשות ולא הספיקו בידו שיעשה ועל אותם שאין בידם ולא כלום ועושים.

4

באותם הימים הלך פירוש שנתה סוחר גרמל ועמד בראש עסק

גדול. בשעת פטירתו ביקש למסור לו לר' שמואל את עסקיו עד שיבואו הירושים מחוצה לארץ ויקבלום מידו. בא וסיפר לי. דחקתי עליו לקבל. היה תמיה עלי שאני מביאו לידי דבר שיש בו משום ביטול תורה. ואני לא הנחתי ממנו עד שקיבל. גדולה תורה שנותנת ללומדיה שכר טוב לעולם הבא. בעולם הזה לאו כל בעל תורה זוכה אפילו למקצת שכר שמגיע לו.

5

מחמת עסקיו קפץ את דירתו בתל-אביב, אבל היה מרבה לעלות לירושלים — ואין צריך להזכיר בשלש רגלים. מתוך כך זכיתי לעשות לו אכסניא ולהציע לפניו דברים שנתקשיתי בהם בלמדתי והוא היה יושב ומופיש לי כאילו לא בא לירושלים לשם משא ומתן של מסחר אלא לשם משא ומתן של תורה. ואם אני ירדתי לתל-אביב הלפתי אצלו. פעמים הרבה ביקשתי לי אמתלא לירד לתל-אביב כדי להקביל את פניו.

בכל עת שבאתי אצלו מצאתי שלושה ארבעה פקידים יושבים וכותבים איגרות של עסק ונושאים ונותנים עם בעלי עסקים. וראש העסק כלומר רבינו שמואל יושב לו לבדו וספרי חיים פתוחים לפניו, בבלי וירושלמי רמב"ם ושאר ראשונים, כאילו הכל טפל לגבי תורה. ובאמת הכל טפל היה בעיניו לגבי תורה, חוץ ממדות טובות שהתורה הקנתה לו. כל אימת שנודע לי למדתי ממנו דבר, מלבד דברים שאין אדם לומד אלא אם כן ישנם בו.

בין ראיה לראיה כתבנו זה לזה מכתבים. בראשונה כתב הייתי לו ידידי והוא כתב לי ידידי ודיעי, אחר כך כתבתי לו ידידי וחברי, אחר כך כתבתי לו רבי וחברי, לסוף כתבתי לו מורי ורבי, ואליו חברי לא כתבתי לו. חבר שקניתי לי מחמת חיבתו עשיתי לי רב מחמת תורתו.

6

אף על פי שאני קוראו מורי ורבי לא למדתי ממנו אפילו כטיפה מן הים. כבר סיפרתי על בקיאותו. אפרש בקיאות זו מה היתה. לא בקיאות טכנית היתה, לא ויוזואלית היתה, חיה ושכלית היתה. מתוך שדברי חכמים היו חיים בלבו היו נענים לו בכל עת שביקש אותם. מכיר אני בקיאים שיודעים את הדף ואת העמוד ואת השורה. רבינו שמואל פעמים הוצרך להפוך דף או שני דפים, שלא הדפים זכר אלא את הענין זכר ומתוך הענין ידע כל דבר באיזו מסכת הוא באיזו סוגיא באיזה דף, לפניו או לאחרינו. אוסיף דבר שאינו מוסיף על הענין אבל יש בו כדי ללמד עד היכן תכלית דקדוקיו.

פעם אחת באתי אצלו לתל-אביב. בתוך הדברים אמר לי, ירושלמי יבמות אתה לומד. אמרתי לו, מהיכן אתה יודע? לא ראני אדם בנה ולא סיפרתי לאדם על זה. אמר לי, קראתי את סיפורך אבי השור שנדפס בערב שבת שעבר וכתוב שם אין שבעה בלא שבת, ולשון זה מצינו בירושלמי יבמות. אמרתי לו, וכי שם בלבד נמצא לשון זה? חזר ואמר: אף בספרי ועוד במקומות אלו ואלו בשנוי לשון קצת.

כבקיאותו כך אריפותו, וכתריפותו כך תפיסתו ופן שכלו המהיר שלא נתן לו לטעות אפילו במקום שאחרים טעו. מעשה אחד מהרבה אספר. פעם אחת נודמנתי עמו לכנסיה קטנה של רבנים מפורסמים וביניהם כמה מגדולי הדור. ישב אחד מהם ואמר פלפול עצום גג על גג וכולם נענעו לו ראשיהם דרך הסכמה וקורת רוח. חייך ר' שמואל ואמר, אוי גיזונד זאלט איהר מיר זייק, רב פפא אין כתובות זאגט פונקט קאפויער. פירושו, אוי בריא תהיה לי, רב פפא במסכת כתובות אומר בדיוק את ההיפך. נזכרו הרבנים דברי הגמרא והורידו את ראשיהם.

אם אני בא לפרש את סגולתו לעמוד בכל דבר על יסודו, כך אני מפרשו, ריכוז המחשבה בכל דבר שבא לפניו או שנשאל עליו הוא שהביאו לידי מדה זו, ומכאן כח תפיסתו לתפוס הכל על בוריו. פעמים הרבה עד שלא הציע השואל את שאלתו אלא שאמר לו קושיא יש לי במקום פלוני היה אומר שמא דבר זה קשה לך. ונמצאו על הרוצ הדברים מכוונים, שמתוך סגנון בן שיתחו הכיר היכן קשה לה.

7

צער גדול נצטערתי על אותו גאון שהיה בידו להרחיב גבולה של תורה על ידי תלמידים הגונים, על ידי חיבור ספרים טובים ובהכרח הסבות צריך הוא לקפח את רוב זמנו בעסקי מסחר. נודמן לי לספר בשבח, מה השיבו לי, אם גאון הוא היכן ספריו? חוץ ממאמרים מועטים לא פרסם. הוי מורי ורבותי, במקום שמודדים את החכמה לפי מסרים של נייר אין כל חכם יכול לעמוד בו.

8

באמת אף ספרים כתב. אלא פעם אחת בימות המלחמה כשברח עם רבי איצ'ל רבו מפני הגייסות נגנבו כליו ועמהם כל כתביו. גפל לבו ונתרופפו ידיו. ומכאן ואילך לא העלה את חידושויו על הכתב, חוץ מאותם הערכים המצויינים שאנו מוצאים באנציקלופדיות שבחוצה לארץ וחוץ מכמה מאמרים שכתב כאן בארץ בהשתדלות אזהביו ומוקיריו כגון פ' לחובר עליו השלום וכיוצא בו. אבל אין קץ לדברי תורה ואין שיעור לדברי חכמה שנתן בעל פה לכל מי שביקש. פורץ גדול היה. לראויים ולשאינם ראויים. אפילו דיין לפרסים עשאוהו, חכם זה שהיה בידו לעשות ספרים גדולים וטובים שאין בידי אחרים לעשותם הטריחוהו לקרות חיבורים שאינם שווים בנוף הזמן.

9

ועדיין קצת קשה, הוא שהיה מחובר לתורה ולא ראה את עולמו אלא בתורה, מה טעם לא בחר ברבנות שמקרבת את בעליה לתורה.

אגלה טפח ואכסה טפחיים. מעשה שהוצרכה קהילה גדולה לרב גדול. נתנו חכמים עיניהם בר' איצ'ל מפוניבו שנחשב לגאון הדור והיה ראוי לאותה משרה ונתקבל רב אחר, אף הוא גדול אבל לא גדול כר' איצ'ל. ור' איצ'ל למה לא נתקבל? מפני פרנס הקהילה שנפלו דברים ביניהם. שפעם אחת נכנסו חכמי ישראל לדון בדברים של תורה ונכנס אותו הפרנס עמהם שהיה עשיר וראה את עצמו בעל תורה והיה נכנס לתוך דברי הרבנים. אמר לו ר' איצ'ל, שמע רבי פלוני, לכשנבוא לדון בעסקי מקח וממכר נשאל בעצתך, עכשיו שאנו דנים בדברים של תורה הנח לנו לדון לפי דעתנו. דבר זה לא שכח הפרנס. וכשהוצרכה קהילתו למנות רב וביקשו למנות את רבי איצ'ל דחהו הפרנס. והיה הדבר קשה לר' שמואל שאפילו גאון אמיתי כרבי איצ'ל נדחה מחמת קפדנותו של פרנס וסילק דעתו מלעשות תורתו ואמנותו, אבל לא סילק דעתו מתלמוד תורה. התחיל לומד חכמות חיצוניות ולמד בשנה אחת מה שלומדים בשמונה שנים ועמד בבחינות של גימנסיון והלך לשווייץ ולגרמניא ולמד שם באוניברסיטאות ולא היו ימים מרובים עד שמינהו מרצה באוניברסיטה בגייטן.

10

מניח אני את כל השנים שהיה דר בחוצה לארץ שהן פרשה גדולה בחייו, ובמיוחד ימים שעשה עם הגאון רב חיים הלר יצ"ו שהיה מחבבו עד לאחת, ואני חוזר לימים שעשה בארץ ישראל עד שנתבקש לשיבה של מעלה. כבר אמרתי שהיה יושב על התורה ונותן דברי תורה לכל מי שביקש, וכשם שנתן מכחו כך נתן מהונו לשיבות לתלמוד תורה לרבנים לגבאי צדקה ולמחברים ולכל פושט יד. בעין יפה נתן וביד נדיבה נתן. ירא שמים זה שלא עבר על דברי חכמים אפילו כחוט השער על שני דברים עבר. עבר על תקנת אושא ובזבו יותר מחומש ועבר על דברי רבי עקיבא שדרש, חייך קודמין לחיי חברך.

11

וכך היה נוהג. חונו ונותן בלא שיעור ובלא קצבה. בגופו ובממונו, בנפשו וברוחו, ומה נתנו לו? לא כלום. ושווין בזה פרנסי התורה ואפיטרפיסי המדע. אחד היה שר המשפטים מר פנחס רוזן שיחיה שעם יסוד בית המשפט העליון נתן עיניו בו למנותו שופט עליון, ולא קיבל. למה? לפי שאין החוקה מבוססת על משפטי התורה. מקוצר הזמן איני מביא את דברי המכתב שכתב לי בנידון זה.

כאן במקום זה שאני עומד עמד מורנו ורבינו הגאון ר' שמואל ביאלובלוצקי זכר צדיק לברכה. עמידות עמידות של תורה עמידות של הספר נעשו. על זה דוח לפני, על זה אני קורא, ראה עמידתו דלים וריקים.

מורי ורבותי לא אשה קינה, ולא אעשה מספד. דומה אני עלי כמי שאבדה לו אבדה שאין לו תמורתה ואינו יכול לצרף את מחשבותיו. מיום שנגנו אותו גאון תשש כחי וכהה מאור עיני. רבי המובהק היה תורה ודרכי תורה לימדני. אף תורה שלמדתי בבחרותי החזיר לי בכח תורתו. מעתה מה גדול צערי על זה שניטל ממנו.

אנסה לספר מעט מהרבה, עד שגיע הזמן ואצרף את מעשיו, אולי יעלה בידי לציר צורת אדם גדול, גדול בתורה וגדול במדות, שהתהלכתי עמו עשרים ושתים שנה, והיה לי אב בתורה וידיד לנפשי.

12

יום קיץ אחד נכנסתי אצל ר' מיכל רבינוביץ עליו השלום לחנות הספרים שלו. ודאי יש כאן מי שזוכר את האיש ואת חנותו. פתוחה היתה החנות, כאילו לא לשם עסקי מסחר אלא לבעלי תריסין שיפללו בתורה.

כשנכנסתי מצאתי את החנות מלאה תלמידי חכמים וניצוצות של אש יוצאים מפיהם. ואדם חדש שלא הכרתי אותו עומד ומעיין בספר. אמר אחד, צריכים לראות. באלפס, הוציא הוא ראשו מתוך ספרו ואמר, לשונו של הרי"ף כך הוא, ומיד הרצה את דברי הרי"ף בעל פה. אמר אחר, געין ברמב"ם, נענה הוא ואמר, הלפה זו לא הוכיר הרמב"ם. קפץ אחר ואמר, יש כאן גמרא בבא בתרא, רבינו גרשום אומר וכו' חייך הוא ואמר, מתוך לשונו של רבינו גרשום יוצא שלא כיוון לדעתך, ומיד הרצה את הדברים בעל פה. ואותו אדם רבי שמואל ביאלובלוצקי היה. ועדיין לא עשה עלי רושם. ירושלים אילו אנו נותנים דעתנו על כל התריפים והבקיאים שבה אין אנו יוצאים מידי תמיהות.

13

באותם הימים רגיל הייתי בכל שבת בבוקר אצל הכותל המערבי. שבת אחד מצאתי שם את ר' שמואל. אחר התפילה נתלווה לי. מקדר היה בהרים של תורה ומקצר לי את הדרך. פעמים הרבה עמדתי תמה ככן כפר שראה את הרב דורש והיה משתומם, גוף קטן שכזה היאך כל כך הרבה תורה שרויה שם.

14

עכשיו אספר היאך התקרבו זה לזה. עסוק הייתי בחיבור ספרי ימים נראים. שתי שנים ומחצה שש עשרה שעות ביום עשיתי בו. מיטעתי לצאת מביתי. שבעות הרבה יצאו עלי שלא ראיתי פני תמה, חוץ משבתות וימים טובים בדרך לפותל המערבי או כשהלכתי לעיר לעיין בספרים.

הספר כבר היה שלם. לבי לא היה שלם עם הספר. מתיירא הייתי שמא נבשלתי בדבר הלכה, שמא קלקלתי במקום שנתכוונתי לתקן, שבמקומות הרבה מוכרח הייתי לתקן את הלשון. ואם הראיתי דבר לרבנים מורי תוראה הפליגו אותי מן הענין בחידושי חידושים, שאפשר שיש בהם משום יגדיל תורה ויאדיר, אבל דבר לא היה להם עם ספרי.

15

סחתי את צערי לפני ר' מיכל רבינוביץ. אמר לי, שמעתי מביאלובלוצקי שאתם מטילים בכל שבת. הראה לו את ספרך, אולי יודקק לבדוק אותו. אמרתי לו, כבר רציתי לשאול אותך מה טיבו. אמר לי, תמה אני עליך שלא עמדת עליו מעצמך. תלמידו המובהק של ר' איצ'ל מפוניבו הוא ומגדולי התורה שבליטא הוא. בן שש עשרה שנה היה פשכתו עליו כ' מירשל רבינוביץ תמך מקובנא.